

КОЛЕКТИВНА НАХОДКА С БИЛОНОВИ СКИФАТИ ОТ XII – ПЪРВОТО ДЕСЕТИЛЕНИЕ НА XIII В. ОТ КЮСТЕНДИЛСКО

Владимир Пенчев

Предмет на настоящата публикация е колективна находка, състояща се от 228 броя билонови скифати, намерена някъде в Кюстендилско¹. Понастоящем тя се съхранява в нумизматичния фонд на РИМ Кюстендил. Данните за нея не са съобщени в бюлетина за колективните находки. Подробното описание на състава ѝ даваме в следния

КАТАЛОГ

МАНУИЛ I КОМНИН (1143 – 1180)

III монетосечене (таблица I) –
общо 8 броя, от които:

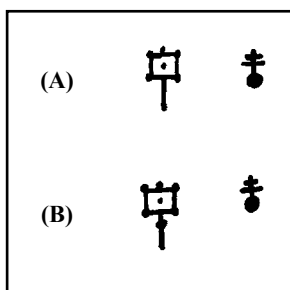

Таблица I

I фаза, вар. A² – 2 броя (обр. 1). Неорязани. Диаметри 28 и 30 мм. Тегла 2,80 и 3,40 г.

I фаза, вар. B³ – 2 броя.

Неорязана – 1 брой (обр. 2). Диаметър 30 мм. Тегло 2,60 г. Орязана – 1 брой (обр. 3). Диаметър 24 мм. Тегло 2,00 г.

I фаза, вариантът не може точно да се определи – 2 броя.

Неорязани. Диаметри 29 и 31 мм. Тегла 2,50 и 2,70 г.

I или II фаза (не може точно да се определи) – 2 броя.

Неорязана – 1 брой. Диаметър 28 мм. Тегло 2,80 г. Орязана – 1 брой. Диаметър 26 мм. Тегло 2,20 г.

IV монетосечене (таблица II) –
общо 12 броя, от които:

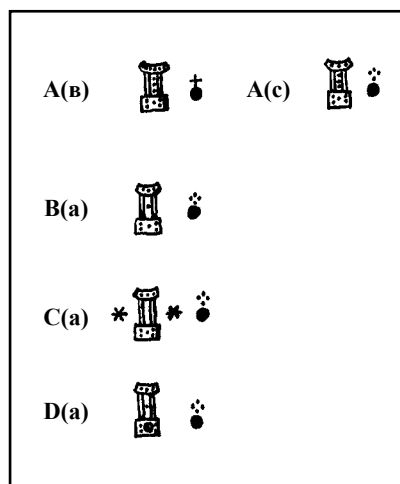

Таблица II

Вариант А⁴

Вариант А(в) – 1 брой (обр. 4). Неорязана. Диаметър 29 мм. Тегло 2,80 г.

Вариант А(с) – 1 брой (обр. 5). Неорязана. Диаметър 29 мм. Тегло 2,50 г.

Вариант В⁵

Вариант В(а) – 1 брой.
Неорязана. Диаметър 29 мм. Тегло 3,10 г.

Вариант С⁶

Вариант С(а) – 1 брой.
Неорязана. Диаметър 30 мм. Фрагментирана.

Вариант D⁷

Вариант В(а) – 3 броя (обр.6).
Неорязани. Диаметрите варират между 27 – 30 мм.
Тегла: 2,80 г – 1 бр.; 2,90 г – 1 бр.; фрагментирана – 1 бр.

Вариантът не може точно да се определи – 5 броя.
Неорязани. Диаметрите варират между 28-31 мм. Тегла: 2,20 г – 1 бр.; 3,10 г – 1 бр.; 3,50 г – 1 бр.; фрагментирани – 2 бр.

**АНДРОНИК I КОМНИН (1183 -1185)
(таблица III) – 1 брой**

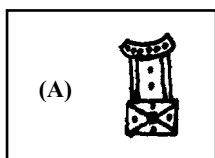

Таблица III

Вариант А⁸ – 1 брой (обр. 7). Орязана. Диаметър 25 мм. Тегло 2,90 г.

ИСАК II АНГЕЛ (1185 – 1195) (таблица IV) – общо 75 броя, от които:

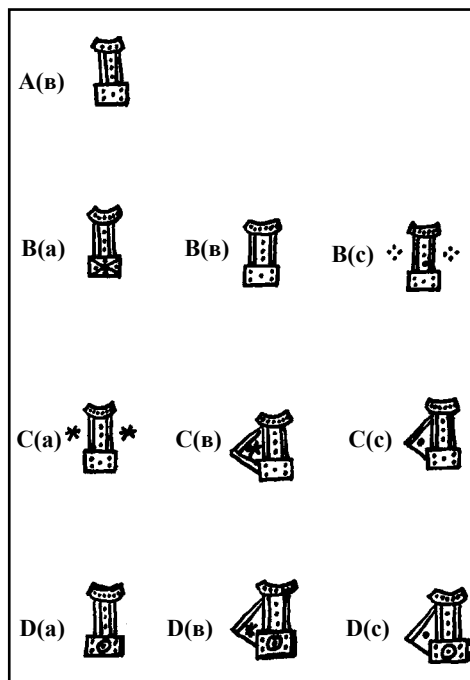

Таблица IV

Вариант А⁹

Вариант А(в) – 5 броя (обр. 8).
Неорязани. Диаметрите варират между 26 – 29 мм.
Тегла: 2,70 г – 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.; 3,40 г – 1 бр.; 3,60 г – 1 бр.; 3,70 г – 1 бр.

Вариант А (подвариантът не може да се определи) – 4 броя.
Неорязани. Диаметрите варират между 26-30 мм. Тегла: 2,60 г – 1 бр.; 2,90 г – 1 бр.; 3,90 г – 1 бр.; 4,00 г – 1 бр.

Вариант В¹⁰

Вариант В(а) – 1 брой (обр. 9). Неорязана. Диаметър 25 мм. Тегло 2,40 г.

Вариант В(в) – 26 броя (обр. 10-11).

Неорязани. Диаметрите варират между 25 – 29 мм. Тегла: 1,60 г – 2 бр.; 2,00 г – 1 бр.; 2,10 г – 1 бр.; 2,20 г – 4 бр.; 2,30 г – 2 бр.; 2,40 г – 2 бр.; 2,50 г – 4 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 2,70 г – 2 бр.; 2,80 г – 3 бр.; 2,90 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.; 3,20 г – 1 бр.; 3,40 г – 1 бр.

Вариант В(с) – 1 брой (обр. 12). Неорязана. Диаметър 28 мм. Тегло 2,60 г.

Вариант С¹¹

Вариант С(а) – 1 брой (обр. 13). Неорязана. Диаметър 27 мм. Тегло 3,10 г.

Вариант С(в) – 11 броя (обр. 14-15).

Неорязани. Диаметрите варират между 25 – 28 мм.

Тегла: 2,10 г – 2 бр.; 2,30 г – 1 бр.; 2,40 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 2,70 г – 1 бр.; 3,20 г – 2 бр.; 3,50 г – 1 бр.; 3,80 г – 1 бр.; фрагментирана – 1 бр.

Вариант С(с) – 1 брой (обр. 16). Неорязана. Диаметър 26 мм. Тегло 2,40 г.

Вариант D¹²

Вариант D(а) – 7 броя (обр. 17-18).

Неорязани. Диаметрите варират между 25 – 27 мм.

Тегла: 2,20 г – 1 бр.; 2,50 г – 3 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 2,90 г – 2 бр.

Вариант D(в) – 2 броя (обр. 19). Неорязани. Диаметри 26 и 27 мм. Тегла 2,70 и 3,10 г.

Вариант D(с) – 1 брой (обр. 20).

Неорязана. Диаметър 26 мм. Тегло 2,00 г.

Вариант В(в) или С или D (не може точно да се определи) – 15 броя.

Неорязани. Диаметрите варират между 24 – 28 мм. Тегла: 1,60 г – 1 бр.; 2,00 г – 1 бр.; 2,20 г – 1 бр.; 2,30 г – 1 бр.; 2,40 г – 2 бр.; 2,70 г – 3 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 4,10 г – 1 бр.; фрагментирани – 4 бр.

АЛЕКСИ III АНГЕЛ¹³ (1195 – 1203)
(таблица V) – общо 83 броя, от които:

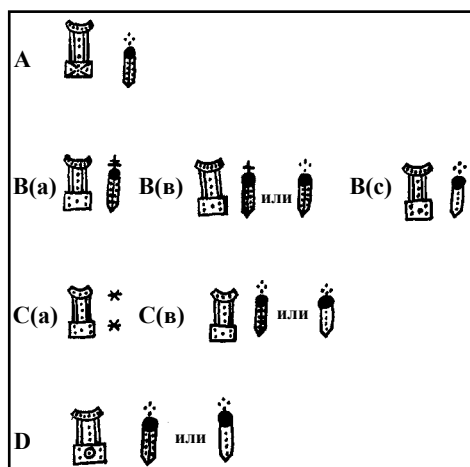

Таблица V

Вариант А – 14 броя.

Неорязани – 11 броя (обр. 21 – 22).

Диаметрите варират между 26-30 мм.

Тегла: 2,20 г – 1 бр.; 2,60 г – 2 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 2,90 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.; 3,20 г – 1 бр.; 3,30 г – 2 бр.; 3,40 г – 1 бр.; 3,60 г – 1 бр.

Орязани – 3 броя (обр. 23).

Диаметрите варират между 24 – 26 мм.

Тегла: 2,00 г – 1 бр.; 2,20 г – 1 бр.; 2,70 г – 1 бр.

Вариант В(а) – 2 броя (обр. 24).
Неорязани. Диаметри 26 и 27 мм. Тегла 2,30 и 2,90 г.

Вариант В(в) – 8 броя.
Неорязани – 7 броя (обр. 25 – 26).
Диаметрите варират между 26 – 29 мм.

Тегла: 2,60 г – 3 бр.; 2,90 г – 2 бр.;
3,10 г – 1 бр.; 3,60 г – 1 бр.
Орязана – 1 брой (обр. 27).
Диаметър 21 мм. Тегло 1,70 г.

Вариант В(с) – 10 броя.
Неорязани – 9 броя (обр. 28).
Диаметрите варират между 24-28 мм.
Тегла: 2,10 г – 1 бр.; 2,20 г – 1 бр.;
2,30 г – 1 бр.; 2,40 г – 3 бр.; 2,60 г – 3 бр.
Орязана – 1 брой (обр. 29).
Диаметър 22 мм. Тегло 1,60 г.

Вариант В (подвариантът не може точно да се определи) – 23 броя.
Неорязани. Диаметрите варират между 24 – 29 мм.

Тегла: 1,80г – 1 бр.; 2,00 – 1 бр.; 2,10 г – 4 бр.; 2,20 г – 1 бр.; 2,40 г – 2бр.; 2,50 г – 1 бр.; 2,70 г – 2 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 2,90 г – 2 бр.; 3,00 г – 3 бр.; 3,10 г – 1 бр.; 3,20 г – 1 бр.; 3,30 г – 1 бр.; 3,40 г – 2 бр.

Вариант С(а) – 1 брой (обр. 30).
Неорязана. Диаметър 26 мм. Тегло 3,20 г.

Вариант С(в) – 5 броя.
Неорязани – 4 броя (обр. 31).
Диаметрите варират между 25-27 мм.

Тегла: 2,20 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.;
3,00 г – 1 бр.; 3,10 г – 1 бр.
Орязана – 1 брой (обр. 32).
Диаметър 23 мм. Тегло 1,80 г.

Вариант С (подвариантът не може точно да се определи) – 3 броя.

Неорязани. Диаметрите варират между 25 – 27 мм. Тегла: 2,90 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.; фрагментирана – 1 бр.

Вариант D – 3 броя (обр. 33).
Неорязани. Диаметрите варират между 25 – 27 мм.

Тегла: 2,30 г – 1 бр.; 2,40 г – 1 бр.;
3,10 г – 1 бр.

Вариантът не може точно да се определи – 14 броя.

Неорязани. Диаметрите варират между 25-30 мм. Тегла: 1,80 г – 1 бр.; 2,00 г – 2 бр.; 2,10 г – 2 бр.; 2,20 г – 1 бр.; 2,30 г – 1 бр.; 2,40 г – 1 бр.; 2,50 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.; фрагментирани – 2 бр.

БЪЛГАРСКИ ИМИТАЦИИ, ТИП A¹⁴ – 30 броя (обр. 34 – 37).

Неорязани. Диаметрите варират между 23 – 29 мм. Тегла: 1,40 г – 1 бр.; 1,50 г – 1 бр.; 1,60 г – 1 бр.; 1,70 г-1 бр.; 1,80 г-1 бр.; 1,90 г – 1 бр.; 2,20 г – 3 бр.; 2,30 г – 3 бр.; 2,40 г – 2 бр.; 2,50 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 2,70 г – 2 бр.; 2,80 г – 2 бр.; 2,90 г – 3 бр.; 3,10 г – 1 бр.; 3,20 г – 2 бр.; 3,40 г – 1 бр.; 3,70 г – 1 бр.; 4,30 г – 1 бр.; фрагментирана – 1 бр.

БЪЛГАРСКИ ИМИТАЦИИ, ТИП B¹⁵ – 13 броя (обр. 38 – 40).

Неорязани. Диаметрите варират между 23 – 28 мм. Тегла: 1,70г – 1 бр.; 1,90 г – 3 бр.; 2,20 г – 1 бр.; 2,30 г – 3 бр.; 2,40 г – 1 бр.; 2,80 г – 1 бр.; 3,00 г – 1 бр.; 3,10 г – 1 бр.; 3,20 г – 1 бр.

БЪЛГАРСКИ ИМИТАЦИИ, ТИП С¹⁶
(таблица VI) – общо 6 броя, от които:

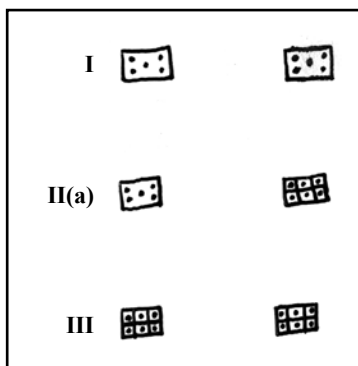

Таблица VI

Вариант 1-2 броя (обр. 41). Неорязани. Диаметри 24 и 26 мм. Тегла 2,50 и 2,70 г.

Вариант II (а) – 1 брой (обр. 42). Неорязана. Диаметър 27 мм. Тегло 2,70 г.

Вариант III – 3 броя (обр. 43). Неорязани. Диаметрите варират между 24 – 27 мм.

Тегла: 2,30 г – 1 бр.; 2,60 г – 1 бр.; 3,70 г – 1 бр.

В публикуваната тук колективна монетна находка от Кюстендилско влизат общо 49 български имитации, но няма нито една латинска имитация. Вече доста отдавна, въз основа на анализа на голям брой колективни находки, е уточнена датировката на началото на българското имитационно монетно производство от XIII в. То е възникнало много скоро след 1200 г.¹⁷, най-вероятно в периода между 1201-1203 г.¹⁸ Първоначално са били издавани имитациите от тип А и вариантите I и II на тип С¹⁹. Производството на българските имитации от тип В е започнало най-рано около 1207 г.²⁰, т.е. най-вероятно

по времето на управлението на цар Борил. Тогава, освен екземплярите от тип В, трябва да са започнали да се произвеждат и тези от по-късните варианти на тип С (варианти С III -V)²¹.

Четиридесет и деветте български имитации, съдържащи се в разглежданата понастоящем находка от Кюстендилско, се състоят от 30 екземпляра от тип А, 13 екземпляра от тип В и 6 екземпляра от тип С (от които 2 бр. са от вар. С I; 1 бр. е от вар. С II а и 3 бр. са от вар. С III). Следователно, времето на укриването на на находката в земята трябва да се търси след 1207 г., при това скоро след тази дата.

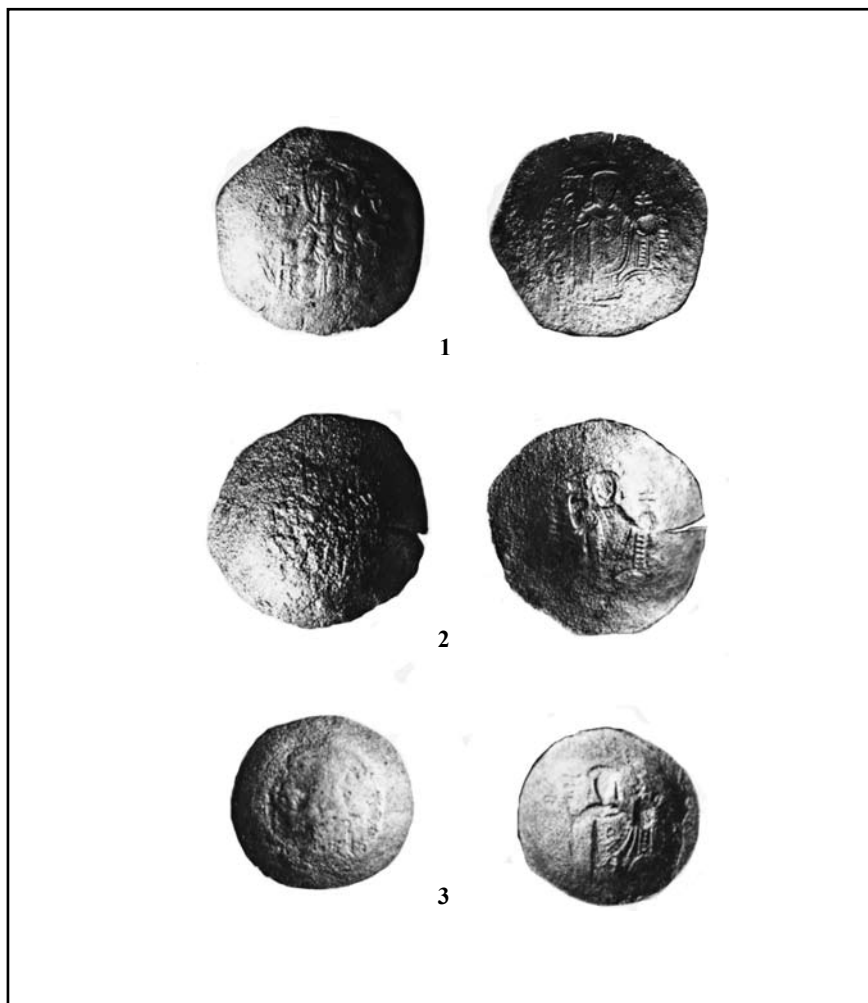
Най-вероятно е находката да е била укрита някъде в периода между 1208 – 1210 г. Както изглежда, тогава средновековният Велбъжд и неговия регион са преживели бурни събития, които за съжаление не са ни познати, поради крайната оскъдност на писмените извори. Все пак, може да се предположи с много голяма степен на вероятност, че именно някъде през този период градът и околния му район са попаднали под властта на отцепилия се от централната власт в Търново болярин Стрез²². Тъкмо във връзка с тази променлива и несигурна политическа ситуация в региона трябва да е била заревена в земята разглежданата тук колективна монетна находка. Нейният собственик, поради някаква причина, не е бил в състояние да си я прибере по-късно.

Публикуваната понастоящем находка от Кюстендилско показва, че в състава на нискостойностната циркулационна среда в средновековния Велбъжд и прилежащия му регион, в края на първото десетилетие на XIII в., все още са преобладавали билонните византийски скифати от втората половина на XII в., най-вече тези на Исак II Ангел (1185-1195) и на Алекси III Ангел (1195-1203). Но явно е, че делът на българските имитации в нея все повече се е увеличавал, в сравнение със ситуацията

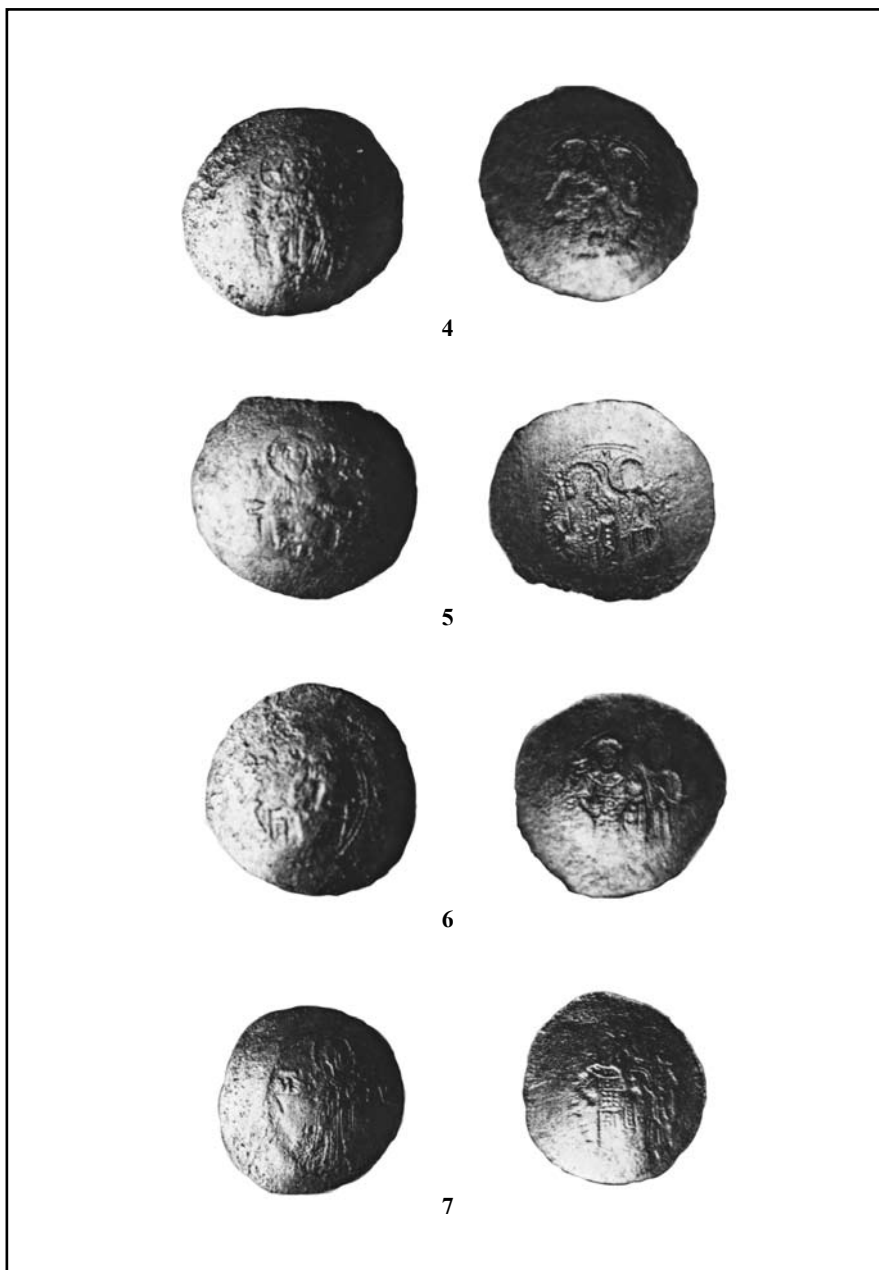
от първите години на XIII в.²³ От друга страна, изглежда че вече е било проявявано предпочитание към трезорирането на по-старите и по-висококачествени византийски билонови скифати от XII в.

Номиналната стойност на монетите, влизащи в състава на нашата находка,

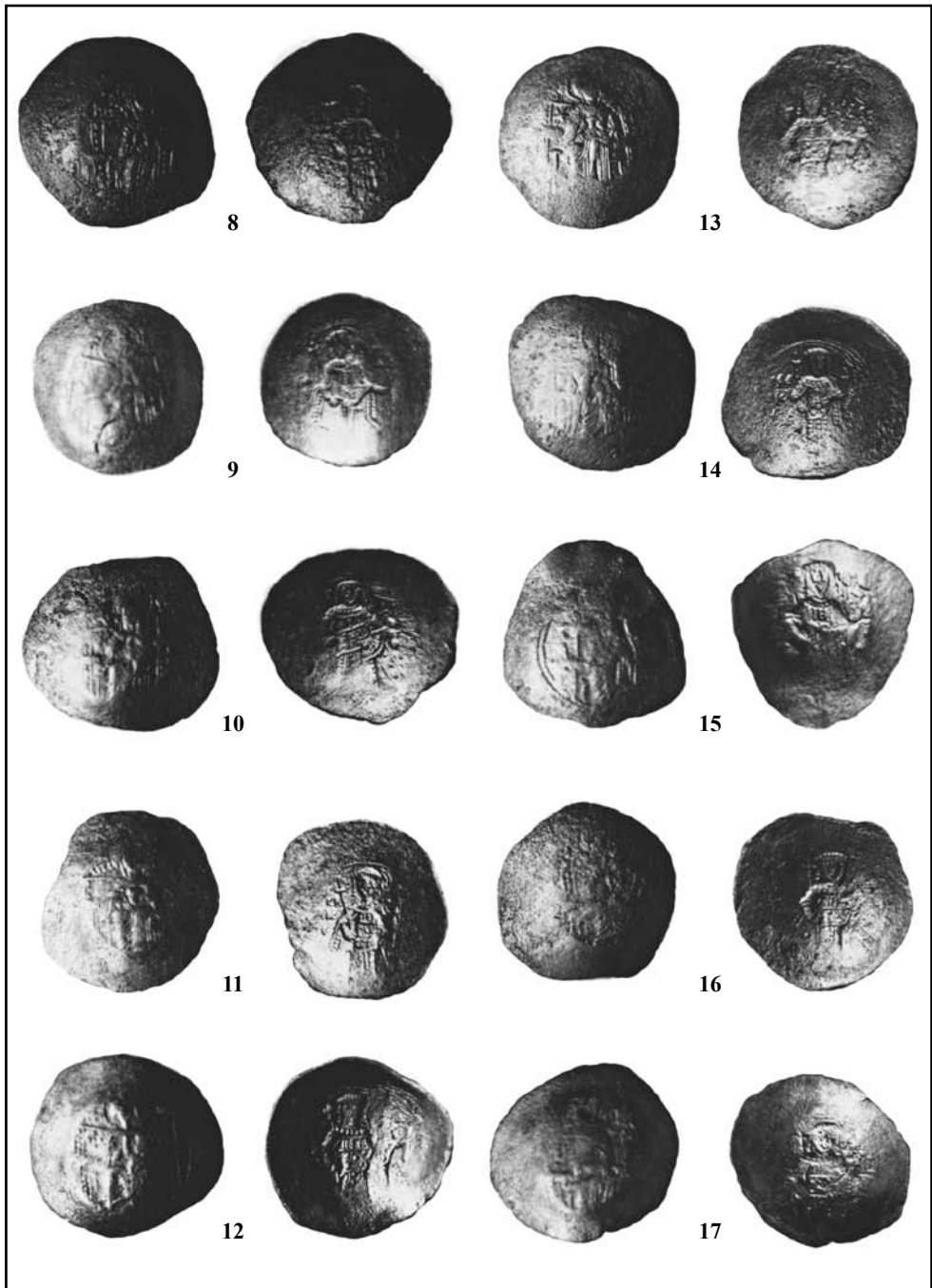
трябва да се е равнявала на около една златна перпера или малко повече²⁴. Следователно, пред себе си имаме една сравнително малка парична сума, укрита в земята от някой небогат българин от онази епоха.

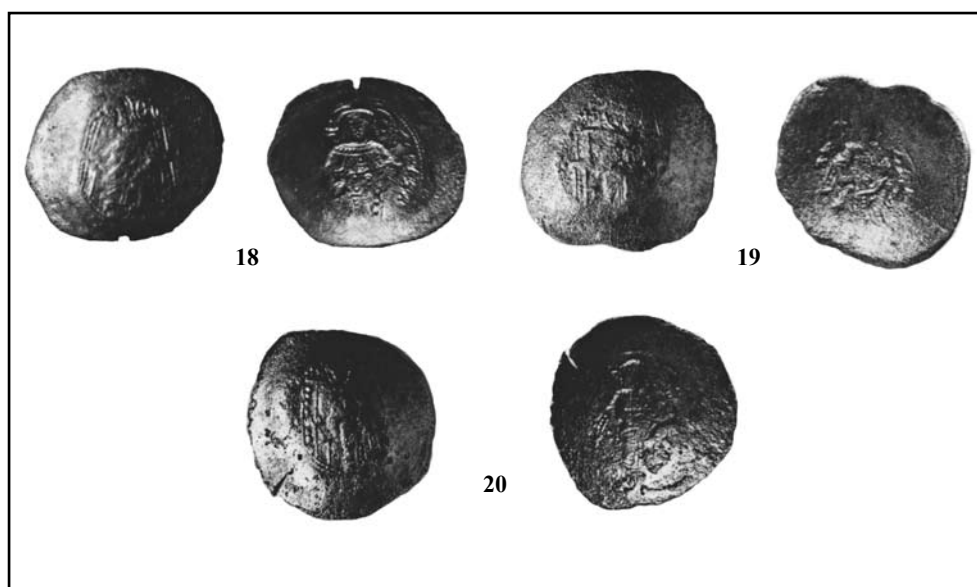
Обр. 1-3. Билонови скифати на Мануил I Комнин, III монетосечене.

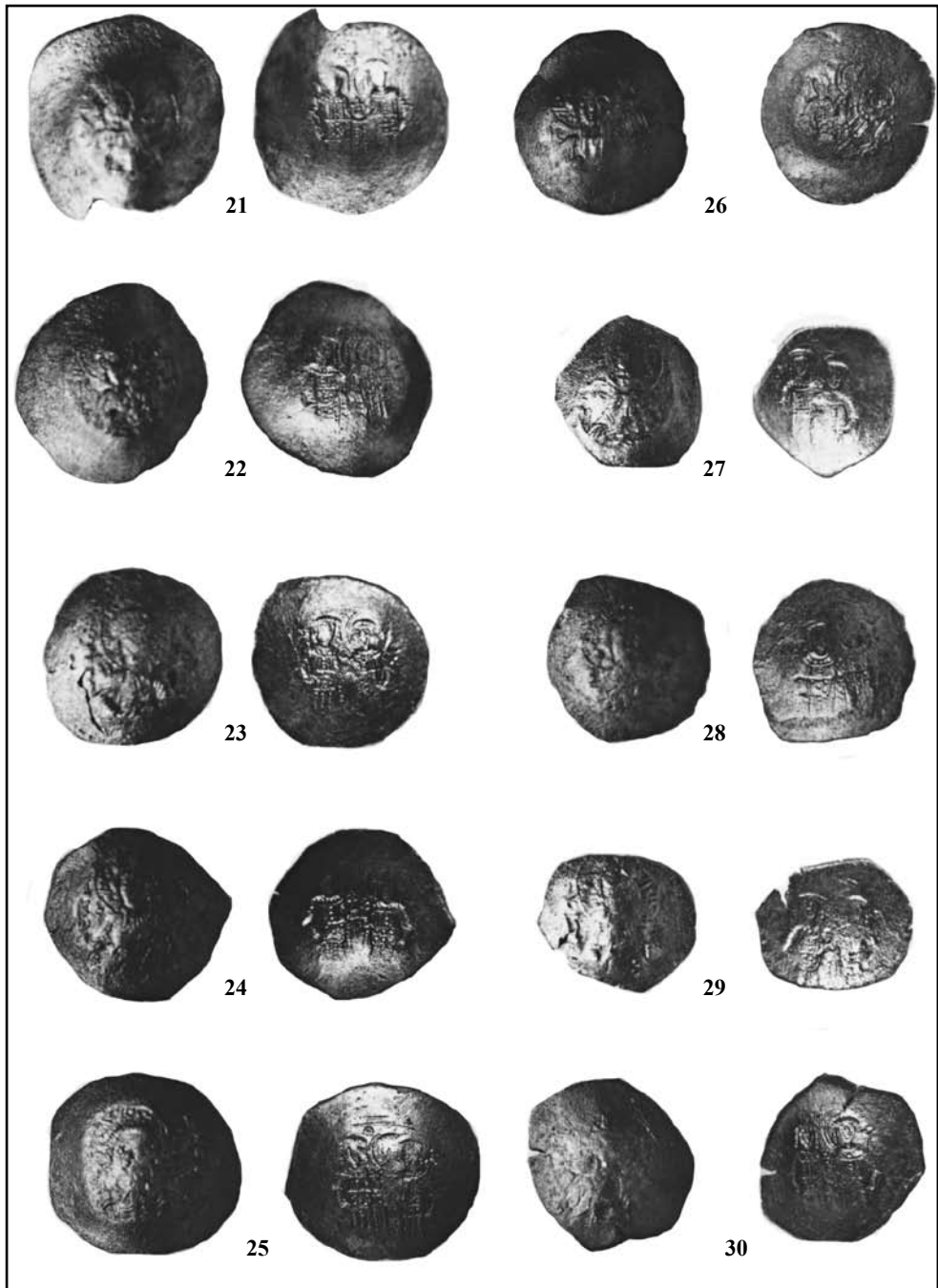
Обр. 4-6. Билонови скифати на Мануил I Комнин, IV монетосечене.
Обр. 7. Билонова скифата на Андроник I Комнин.

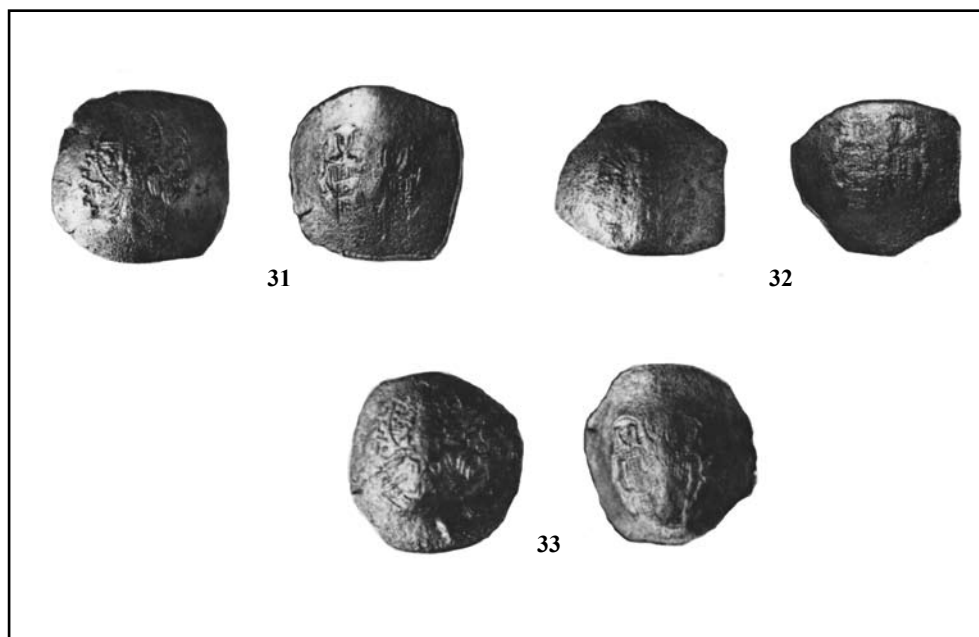
Обр. 8-17. Билонови скифати на Исак II Ангел.

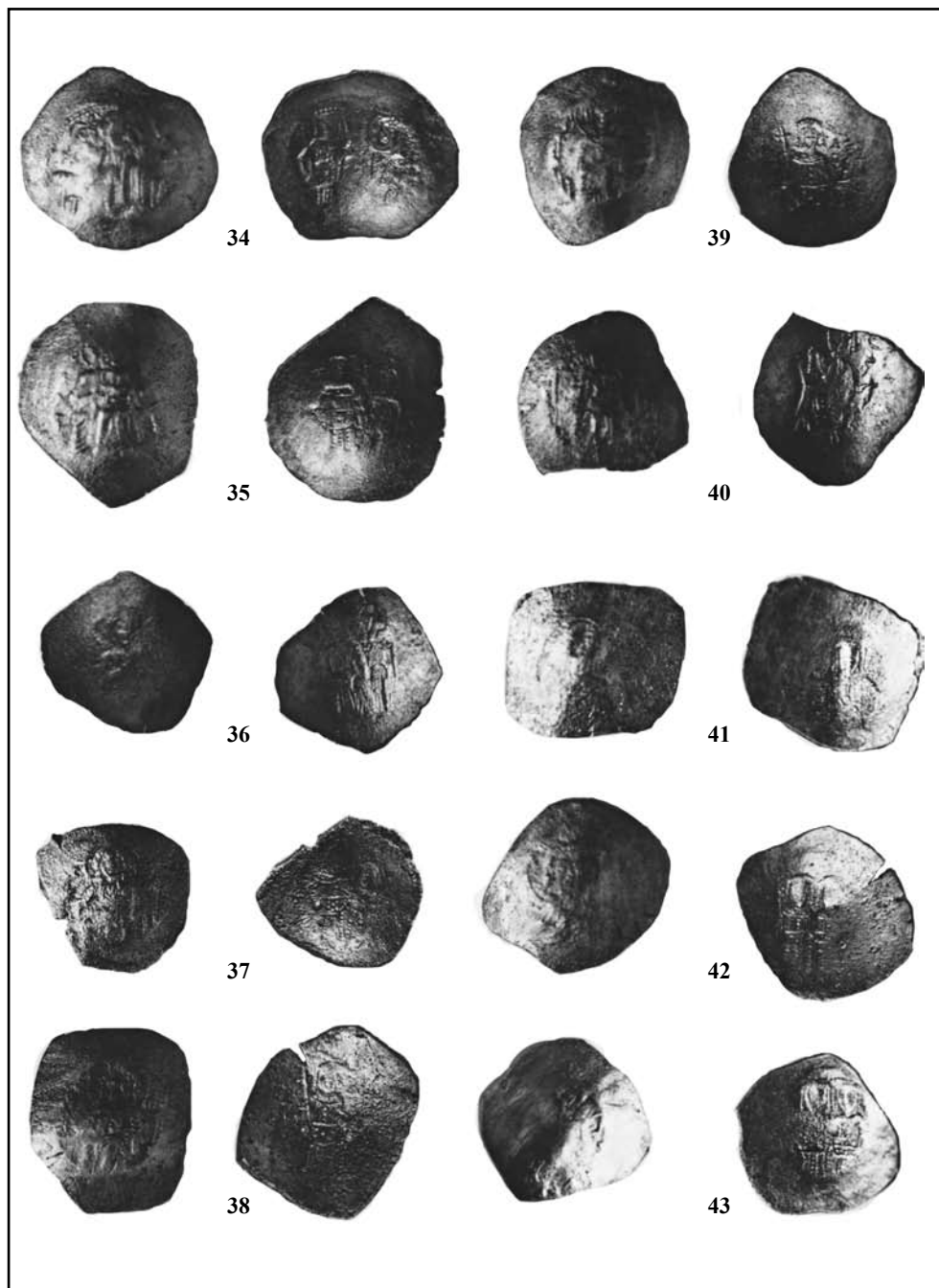
Обр. 18-20. Билонови скифати на Исак II Ангел.

Обр. 21-30. Билонови скифати на Алексн III Ангел.

Обр. 31-33. Билонови скифати на Алекси III Ангел.

Обр. 34-37. Български имитации, тип А.
Обр. 38-40. Български имитации, тип В.
Обр. 41-43. Български имитации, тип С.

БЕЛЕЖКИ

1. Изказвам благодарността си на бившия директор на музея в Кюстендил, ст.н.с. Иля Прокопов, за предоставената ми възможност да проуча и публикувам тази находка.
2. M. Hendy. *Coinage and Money in the Byzantine Empire (1081–1261)*. Washington, 1969, p. 117, p1. 15, 5 – 6.
3. M. Hendy. *Op. cit.*, p. 117, p1. 15, 7 – 9.
4. *Ibidem*, p. 118, p1. 16, 1-6.
5. *Ibidem*, p. 118, p1. 16, 7-9.
6. *Ibidem*, p. 119, p1. 16, 10-13.
7. *Ibidem*, p. 119, p1. 16, 14-15; p1. 17, 1-4.
8. *Ibidem*, p. 133, p1. 18, 13-14.
9. *Ibidem*, p. 144, p1. 20, 9-11.
10. *Ibidem*, p. 144, p1. 20, 12-13.
11. *Ibidem*, p. 145, p1. 21, 1-4.
12. *Ibidem*, p. 145, p1. 21, 5 – 7.
13. *Ibidem*, p. 151, p1. 22, 8 – 12; p1. 23, 1 – 7.
14. *Ibidem*, p. 218, p1. 24, 1-9.
15. *Ibidem*, p. 218, p1. 24, 10 – 14.
16. *Ibidem*, p. 218, p1. 24, 15; p1. 25, 1 – 5.
17. Ив. Йорданов. Българско имитативно монетосечене от началото на XIII в. *Нумизматика*, 3, 1978, с. 7.
18. Й. Юрукова, В. Пенчев. Български средновековни печати и монети. С., 1990, с. 192.
19. К. Дочев, Й. Алексиев. Колективна находка на билонови скифати от Велико Търново. *Нумизматика*, 2, 1981, с. 20.
20. Й. Юрукова, В. Пенчев. *Цит. съч.*, с. 193 и *цит. там литература*.
21. *Пак там*, с. 194 и *цит. там литература*.
22. Д. Ангелов. Средновековният Велбъжд. Сборник “Кюстендил и Кюстендилско”. С., 1973, с. 77.
23. В. Пенчев. Колективна находка от билонови скифати от XII – началото на XIII в., намерена в село Лиляч, Кюстендилско. *Нумизматика и епиграфика*, 2, 2004 (под печат).
24. За стойността на билоновите скифати в началото на XIII в. – виж В. Пенчев. *Цит. съч.* (под печат).

HOARD OF BILLON SCYPHATES FROM THE 12TH – FIRST DECADE
OF THE 13TH CENTURIES FROM THE KJUSTENDIL REGION

(Summary)

Vladimir Penchev

The subject of this publication is a hoard of 228 billon scyphates, found somewhere in the Kjustendil region. At the moment the hoard is kept in the museum of Kiustendil. The hoard contains the following coins:

- Manuel I Comnenus (1143 – 1180), 3rd mintage – 8 pieces
- Manuel I Comnenus (1143 – 1180), 4th mintage – 12 pieces
- Andronicus I Comnenus (1183 – 1185) – 1 piece
- Isaac II Angelus (1185 – 1195) – 75 pieces
- Alexius III Angelus (1195 – 1203) – 83 pieces

- Bulgarian imitations, type A – 30 pieces
- Bulgarian imitations, type B – 13 pieces
- Bulgarian imitations, type C – 6 pieces

The hoard must probably have been buried sometime between 1208 – 1210. As it seems at that time the medieval Velbuzhd and its surroundings experienced some disaster of which the written sources are extremely scarce. Nevertheless, it might be suggested that within the period the town and its vicinity fell under the authority of the boyar Strez, a splinter from the central government in Turnovo. Due to that very uncertain and changeable political situation in the region the commented hoard must have been buried.